

TIPOVI KRETANJA BROJA STANOVNIŠTVA HRVATSKE (1953—1961)

Ivan Crkvenčić

Poznato je da Hrvatska porastom svog stanovništva zaostaje za drugim našim republikama (osim Slovenije) i da je porast broja njenog stanovništva između dva popisa redovno manji od iznosa istovremenog prirodnog prirasta, što znači da se dio stanovništva Hrvatske iseljava, odnosno da Hrvatska gubi više stanovnika nego ih prima.

Bilo bi posebno interesantno proučiti strukturu (spol, dob, kvalifikacije, profesije) iseljenog stanovništva i odrediti pravce iseljavanja. Sigurno je, naime, da se iseljava najvitalniji dio stanovništva pa to iseljavanje predstavlja značajan nacionalni gubitak.

Područje različitih trendova kretanja broja stanovništva

U razdoblju 1953—1961. Hrvatska je izgubila 108 683 stanovnika (tab. 1), što iznosi 32,7% prirodnog prirasta stanovništva u navedenom razdoblju. Kretanje broja stanovništva Hrvatske bilo je, međutim, regionalno vrlo različito, pa u navedenom gubitku stanovništva Hrvatske nisu jednako participirali svi njeni dijelovi.

U primorskom dijelu Hrvatske broj stanovništva je porastao, ali je porast bio manji od iznosa prirodnog prirasta, jer je migracijski saldo, tj. razlika između iznosa doseljavanja i iseljavanja, bio negativan. Izgubljeno je 36,1% prirodnog prirasta stanovništva. Dio prirodnog prirasta izgubili su svi kotarevi ovog područja osim kotara Rijeke u kojem je broj stanovnika porastao iznad iznosa prirodnog prirasta, i to zbog pozitivnog migracijskog salda, tj. viška doseljenih nad iseljenima.

U planinskom području Hrvatske broj stanovništva je, naprotiv, opao. U odnosu na ostala dva područja Hrvatske taj je prostor izgubio relativno najveći udio stanovništva, odnosno sav iznos prirodnog prirasta i još 5,2% stanovništva prema popisu 1953. g.

Kontinentalni dio Hrvatske u panonskom dijelu pokazuje porast stanovništva, ali je po-

rast i ovdje bio manji od iznosa prirodnog prirasta. To znači da je i ovaj dio Hrvatske izgubio dio svog stanovništva, i to u iznosu od 19,5% prirodnog prirasta. U tom je području u kretanju broja stanovnika bilo velikih razlika između pojedinih njegovih dijelova.

Tri istočna kotara Hrvatske (Osijek, Slavonski Brod i Vinkovci) izdvajaju se kao jedino veće i kontinuirano područje Republike koje pokazuje porast broja stanovnika više od iznosa prirodnog prirasta i to zbog pozitivnog migracijskog salda. To je jedini pretežno agrarni kraj Hrvatske u kojem je doseljavanje brojčano jače od iseljavanja. Ostali daleko prostraniji dio kontinentalnog područja Hrvatske izgubio je veći ili manji dio svog stanovništva. Naročito velik gubitak imalo je sedam kotareva (Bjelovar, Čakovec, Karlovac, Koprivnica, Krapina, Križevci, Virovitica) u kojima je gubitak veći od iznosa prirodnog prirasta jer se iselio i dio stanovništva prema popisu 1953. g. Navedenom području se gubitkom stanovništva jako približuju i kotarevi Daruvar, Kutina, Našice i Varaždin jer se iz njih iselilo stanovništvo u iznosu gotovo ukupnog prirasta. Za razliku od prethodnih sedam kotareva, u ta četiri iseljavanje još nije smanjilo broj stanovništva prema popisu iz 1953. g. U jačoj mjeri prirodni prirast zadržavaju samo preostala tri kotara kontinentalnog područja Hrvatske (Savonska Požega, Nova Gradiška i Sisak), ali i ti imaju negativan migracijski saldo.

Iz navedenog proizlazi da se u Hrvatskoj, a obzirom na kretanje broja stanovništva, mogu izdvojiti 3 tipa područja: imigracijska, emigracijska i emigracijsko-depopulacijska. Izrazito imigracijski kraj je jedino niska istočna Hrvatska, jer se unjoj broj stanovnika povećao iznad iznosa prirodnog prirasta. Svi ostali dijelovi republike (osim gradova) su emigracijska područja (ako gube stanovništvo u iznosu dijela prirodnog prirasta) ili emigracijsko-depopulacijska (ako gube stanovništvo u iznosu svega prirodnog prirasta i dijela stanovništva prema popisu iz 1953. g.).

Društveno-ekonomsko značenje različitih trendova kretanja broja stanovnika

Navedena kretanja broja stanovnika, tj. pad ili porast pojedinih područja Hrvatske između dva popisa, općenito su više ili manje poznati. Nije, međutim, poznato koji elementi ut-

Tab. 1. Kretanje broja stanovnika Hrvatske po kotarevima 1953 — 1961.
Population change of the districts of Croatia 1953—1961

Broj stanovnika 1953.	Prirodni prirast 1953—1961.	Broj stanovnika 1961.	Saldo migracije 1953—1961.	% gubitka		Povećanje stanov. zbog		Tip područja obzirom na karakter kretanja broja stanovnika
				prirodnog prirasta	stanovništva prema popisu 1953.	prirodnog prirasta	pozitivnog migracij. saldo	
102 868	1 963	101 273	- 3 558	100,0	1,5			emigracijsko-depopulac.
112 551	11 954	112 073	-12 432	100,0	0,4			emigracijsko-depopulac.
80 897	6 106	81 102	- 5 901	96,8	—			imigracijsko
226 873	22 129	226 391	-22 611	100,0	0,2			emigracijsko-depopulac.
99 920	3 481	99 731	- 3 670	100,0	0,1			emigracijsko-depopulac.
185 764	13 412	175 293	-23 883	100,0	5,8			emigracijsko-depopulac.
80 716	2 010	79 476	- 3 250	100,0	1,5			emigracijsko-depopulac.
80 670	3 641	81 252	- 3 059	84,0	—			emigracijsko
91 883	8 813	91 893	- 8 803	99,8	—			emigracijsko
80 693	5 784	83 100	- 3 377	58,3	—			emigracijsko
218 687	22 274	251 549	+10 588			10,1	4,0	imigracijsko
171 449	13 817	178 723	- 6 543	47,3	—			emigracijsko
66 214	4 775	70 220	- 769	16,1				emigracijsko
88 626	7 703	98 880	+ 2 551			8,6	3,0	imigracijsko
176 352	15 717	178 880	-13 189	83,9	—			emigracijsko
164 138	17 784	190 301	+ 8 379			10,8	6,1	imigracijsko
109 585	8 708	106 894	-11 399	100,0	2,4			emigracijsko
512 722	25 937	601 189	+62 510			5,0	12,1	imigracijsko
2 650 808	196 008	2 808 200	-38 416	19,5	—			emigracijsko
114 909	11 776	109 624	-17 061	100,0	4,5			emigracijsko-depopulac.
58 846	6 759	54 985	-10 620	100,0	6,5			emigracijsko-depopulac.
173 755	18 535	164 809	-27 681	100,0	5,2			emigracijsko-depopulac.
72 520	3 962	74 799	- 1 753	44,2	—			emigracijsko
94 484	11 204	97 197	- 8 491	75,5	—			emigracijsko
175 094	14 241	176 838	-12 497	87,7	—			emigracijsko
221 303	14 388	244 744	+ 9 073			6,4	4,0	imigracijsko
246 606	20 840	271 423	- 5 023	16,8	—			emigracijsko
158 882	21 176	166 110	-13 748	64,9	—			emigracijsko
142 950	23 023	155 776	-10 147	44,0	—			emigracijsko
1 111 659	117 814	1 186 887	-42 586	36,1	—			emigracijsko
3 036 022	332 357	4 159 096	-108 683	32,7	—			emigracijsko

% gubitka		Povećanje stanov. zbog		Tip područja obzirom na karakter kretanja broja stanovnika
prirodnog prirasta	stanovništva prema popisu 1953.	prirodnog prirasta	pozitivnog migracijskog salda	
100,0	1,5			emigracijsko-depopulac.
100,0	0,4			emigracijsko-depopulac.
96,6	—			imigracijsko
100,0	0,2			emigracijsko-depopulac.
100,0	0,1			emigracijsko-depopulac.
100,0	5,6			emigracijsko-depopulac.
100,0	1,5			emigracijsko-depopulac.
84,0	—			emigracijsko
99,8	—			emigracijsko
58,3	—			emigracijsko
		10,1	4,8	imigracijsko
47,3	—			emigracijsko
16,1				emigracijsko
		8,6	2,6	imigracijsko
83,9	—			emigracijsko
		10,8	5,1	imigracijsko
100,0	2,4			emigracijsko
		5,0	12,1	imigracijsko
19,5	—			emigracijsko
100,0	4,5			emigracijsko-depopulac.
100,0	6,5			emigracijsko-depopulac.
100,0	5,2			emigracijsko-depopulac.
44,2	—			emigracijsko
75,5	—			emigracijsko
87,7	—			emigracijsko
		6,4	4,0	imigracijsko
16,8	—			emigracijsko
64,9	—			emigracijsko
44,0	—			emigracijsko
36,1	—			emigracijsko
32,7	—			emigracijsko

Tab. 1. Kretanje broja stanovnika Hrvatske po kotarevima 1953—1961
Population change of the districts of Croatia 1953—1961

Kotarevi	Broj stanovnika 1953.	Prirodni prirast 1953—1961.	Broj stanovnika 1961.	Saldo migracije 1953—1961.	% gubitka prirodnog prirasta	% gubitka stanovništva prema popisu 1953.	Po
Kontinentalni							
1. Bjelovar	102 868	1 963	101 273	- 3 558	100,0	1,5	
2. Čakovec	112 551	11 954	112 073	-12 432	100,0	0,4	
3. Daruvar	80 897	6 106	81 102	- 5 901	96,6	—	
4. Karlovac	226 873	22 129	226 391	-22 611	100,0	0,2	
5. Koprivnica	99 920	3 481	99 731	- 3 670	100,0	0,1	
6. Krapina	185 764	13 412	175 293	-23 883	100,0	5,6	
7. Križevci	80 716	2 010	79 476	- 3 250	100,0	1,5	
8. Kutina	80 670	3 641	81 252	- 3 059	84,0	—	
9. Našice	91 883	8 813	91 893	- 8 803	99,8	—	
10. N. Gradiška	80 693	5 784	83 100	- 3 377	58,3	—	
11. Osijek	218 687	22 274	251 549	+10 588	—	—	
12. Sisak	171 449	13 817	178 723	- 6 543	47,3	—	
13. Slav. Požega	66 214	4 775	70 220	- 769	16,1	—	
14. Slav. Brod	88 626	7 703	98 880	+ 2 551	—	—	
15. Varaždin	176 352	15 717	178 880	-13 189	83,9	—	
16. Vinkovci	164 138	17 784	190 301	+ 8 379	—	—	
17. Virovitica	109 585	8 708	106 894	-11 399	100,0	2,4	
18. Zagreb	512 722	25 937	601 169	+62 510	—	—	
Ukupno	2 650 608	196 008	2 808 200	-38 416	19,5	—	
Planinski							
19. Gospić	114 909	11 776	109 624	-17 061	100,0	4,5	
20. Ogulin	58 846	6 759	54 985	-10 620	100,0	6,5	
Ukupno	173 755	18 535	164 609	-27 681	100,0	5,2	
Primorski							
21. Dubrovnik	72 520	3 962	74 799	- 1 753	44,2	—	
22. Makarska	94 484	11 204	97 197	- 8 491	75,5	—	
23. Pula	175 094	14 241	176 838	-12 497	87,7	—	
24. Rijeka	221 303	14 368	244 744	+ 9 073	—	—	
25. Šplit	246 606	29 840	271 423	- 5 023	16,8	—	
26. Trogir	158 682	21 176	166 110	-13 748	64,9	—	
27. Zadar	142 950	23 023	155 776	-10 147	44,0	—	
Ukupno	1 111 659	117 814	1 186 887	-42 586	36,1	—	
Ukupno	3 936 022	332 357	4 159 696	-108 683	32,7	—	

ječū na stvaranje određenog trenda nekog kraja, odnosno kakvi sve tipovi kretanja broja stanovništva u Hrvatskoj uopće postoje. Za nas geografe nije bitno odrediti samo opće značajke kretanja broja stanovništva (tj. pad ili porast) nekog područja, već je važno utvrditi u kojoj je mjeri određen trend odraz pozitivnog ili negativnog prirodnog prirasta (ili prirodnog pada), odnosno pozitivnog ili negativnog migracijskog salda. Ti elementi u različitim kombinacijama čine različite tipove kretanja broja stanovništva. Različiti pak tipovi kretanja broja stanovništva daju naslutiti u kojem će se pravcu stanovništvo određenog prostora dalje razvijati, odnosno kako će koji tip kretanja broja stanovništva reagirati na određene pojave društveno-ekonomskog razvoja.

Sasvim je jasno da će npr. struktura stanovništva imigracijskih područja biti znatno različita od strukture stanovništva emigracijsko-depopulacijskog područja. U prvima je kretanje broja stanovnika određeno viškom doseljenih nad iseljenim, a u drugom viškom iseljenih nad doseljenima. Treba zbog toga pretpostaviti da u imigracijskim područjima prevladava mlađe i vitalnije, a u depopulacijskim starije i neaktivnije stanovništvo. Njihovo će reagiranje na suvremene društveno-ekonomske promjene biti nejednako već i zbog navedene različite strukture stanovništva.

Za nas geografe je nosilac određenog procesa prostor, odnosno stanovništvo koje u njemu živi. Zbog toga smo u ovom radu tipove kretanja broja stanovništva odredili prema općinama i prema administrativno-teritorijalnoj podjeli 1961. g. Za nas nije interesantan samo određeni tip kretanja broja stanovništva već prostori određenih tipova.

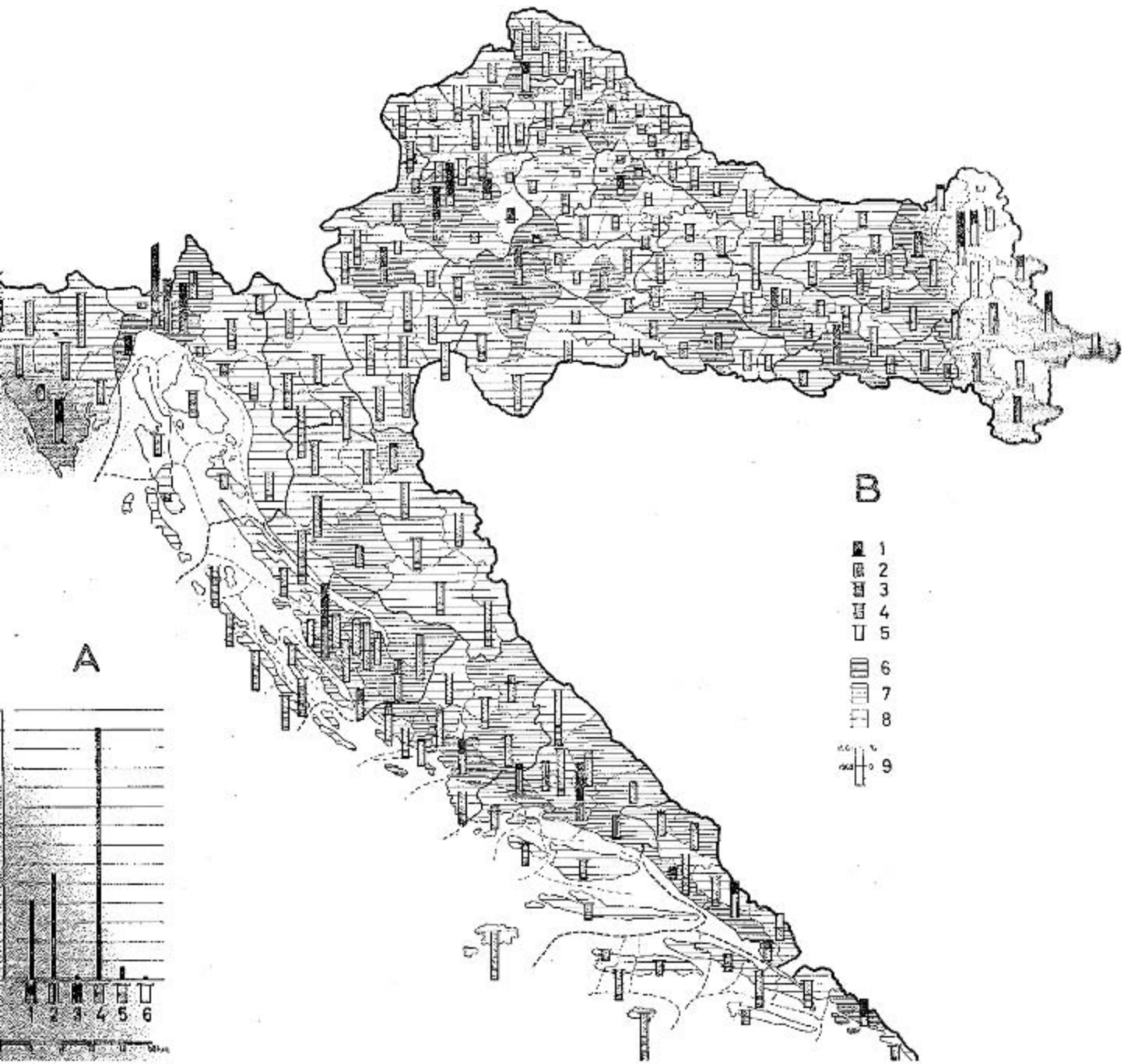
Elementi i tipovi kretanja broja stanovništva

Da bismo shvatili značaj pojedinih tipova kretanja broja stanovništva, potrebno je prvo ukazati na njihove elemente. Kretanje broja stanovništva, odnosno pad ili porast broja stanovnika između dva popisa ovisi o dva bitna elementa:

1. Iznosu i karakteru prirodnog prirasta i
2. Iznosu i karakteru migracijskog salda.

Prirodni prirast je razlika između iznosa poroda i pomora, pa on može biti pozitivan (više poroda nego pomora) ili negativan (više pomora nego poroda). Migracijski saldo je razlika između broja imigranata i emigranata, pa i on može biti pozitivan (više imigranata nego emigranata) ili negativan (više emigranata nego imigranata).

Kretanje broja stanovništva je, dakle, odraz iznosa i karaktera prirodnog prirasta i razlike u iznosu imigracije i emigracije. Ono također može biti pozitivno (kad stanovništvo između dva popisa poraste) ili negativno (kad se broj stanovništva između dva popisa smanji). I pozitivno i negativno kretanje broja stanovništva može

A

B

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5
- 6
- 7
- 8
- 9

1 2 3 4 5 6

0 1000 2000 3000 4000 5000 6000 7000 8000 9000 10000

Tumačenje karte
Explanation to the Map

A) Broj općina različitih tipova kretanja broja stanovnika 1953—1961.

Number of municipalities with various types of population changes from 1953 to 1961

1 — 6 Tipovi kretanja broja stanovnika
Types of population changes

B) Elementi tipova kretanja broja stanovništva općina Hrvatske 1953—1961.

Elements of the types of population change of the communal areas of Croatia 1953—1961.

1 — pozitivni migracijski saldo
net inward migration

2 — neiseljeni iznos prirodnog prirasta
natural increase retained

3 — negativni migracijski saldo
decline due to net outward migration

4 — iseljeni iznos prirodnog prirasta
natural increase lost by net outward migration

5 — prirodni pad (negativni prirodni prirast)
natural decrease

6 — općine porasta broja stanovnika zbog prirodnog prirasta i pozitivnog migracijskog salda
municipalities with population increase due to natural increase and net inward migration

7 — općine porasta broja stanovnika zbog zadržavanja dijela iznosa prirodnog prirasta
municipalities with population increase due to a part of natural decrease retained

8 — općine pada broja stanovnika zbog iseljenog prirodnog prirasta ili negativnog prirodnog prirasta i zbog iseljavanja dijela stanovništva prema popisu 1953.
municipalities with population decrease due to outward migration of natural increase or natural decrease and outward migration of a part of population according to census of 1953

9 — promjene u ‰
change in ‰

- Tip 5. — negativan prirodni prirast
 — negativan migracijski saldo
- Tip 6. — negativan prirodni prirast
 — pozitivan migracijski saldo
 (negativan prirodni prirast veći je od
 iznosa pozitivnog migracijskog salda)

Prve tri kombinacije daju tipove pozitivnog kretanja broja stanovništva s time što je 1. i 2. tip postignut kod pozitivnog prirodnog prirasta, a 3. tip kod negativnog prirodnog prirasta. Posljednje pak 3 kombinacije daju tipove negativnog kretanja broja stanovništva s time što je 4. tip postignut kod pozitivnog prirodnog prirasta, a 5. i 6. tip kod negativnog prirodnog prirasta.

Utvrđeni tipovi kretanja broja stanovništva prikazani su na priloženoj karti vertikalnim stupcima. Stupci iznad horizontalne linije označuju tipove pozitivnog (porast broja stanovnika od 1953), a stupci ispod horizontalne linije označuju tipove negativnog kretanja broja stanovništva (pad broja stanovnika od 1953). Stupci su različito šraflirani i različite šrafe ukazuju na različite elemente tipova kretanja broja stanovništva.

Iznosi ukupnog pozitivnog ili negativnog kretanja broja stanovnika pojedinih tipova kao i iznosi pojedinih elemenata određenog tipa kretanja broja stanovnika izračunati su u postocima. Dobivenim postocima izražena je na karti duljina stupaca kao i dijelovi stupaca.

Treba, međutim, naglasiti da ukupna duljina stupca iznad ili ispod horizontalne linije kod svih tipova kretanja broja stanovništva ne odgovara iznosu porasta, odnosno iznosu pada broja stanovnika prema statističkim propisima 1953. i 1961. g. Na detaljnije razlike ćemo ukazati kad budemo govorili o načinu izračunavanja postotka.

Ovdje tek napominjemo da kod prva 3 tipa kretanja broja stanovnika duljina stupca iznad horizontalne linije odgovara iznosu porasta broja stanovnika od 1953, da kod 5. i 6. tipa duljina stupca ispod horizontalne linije odgovara iznosu pada broja stanovnika od 1953, g, dok kod tipa 4 duljina stupca ispod horizontalne linije odgovara ukupnom gubitku stanovništva od 1953. g, a ne samo iznosu pada broja stanovnika.

Vrijednost postotka pada, porasta i gubitka stanovništva kao i vrijednosti njihovih pojedinih elemenata izračunate su na osnovi slijedećih podataka: broja stanovnika 1953. g, prirodnog prirasta ili prirodnog pada stanovništva 1953 — 1961, broja stanovnika 1961. g, i migracijskog salda stanovništva 1953 — 1961. g. Kod izračunavanja vrijednosti navedenih postotaka korišteni su kod različitih tipova različiti postupci:

1. Tipovi pozitivnog kretanja broja stanovništva

a) kod pozitivnog prirodnog prirasta (tip 1. i 2)

- iznos porasta broja stanovništva
povećan broj stanovništva $\times 100$: broj stanovnika 1953.
- neiseljeni prirodni prirast
pozitivni prirodni prirast $\times 100$: broj stanovnika 1953.
- pozitivni migracijski saldo
povećan broj stanovnika — pozitivni prirodni prirast $\times 100$: broj stanovnika 1953.
- negativni migracijski saldo
pozitivni prirodni prirast — povećan broj stanovnika $\times 100$: broj stanovnika 1953.

Kod tipova pozitivnog kretanja broja stanovništva zbog pozitivnog prirodnog prirasta i pozitivnog migracijskog salda (tip 1) porast broja stanovnika odgovara zbroju prirodnog prirasta i višku doseljenog nad iseljenim stanovništvom. Stupac iznad horizontalne linije odgovara iznosu porasta broja stanovnika od 1953. g. Kod tipova pozitivnog kretanja broja stanovnika zbog pozitivnog prirodnog prirasta, ali negativnog migracijskog salda (tip 2), porast broja stanovnika od 1953. g. odgovara vrijednosti prirodnog prirasta po odbitku iseljenog dijela prirodnog prirasta. Stupac iznad horizontalne linije odgovara iznosu porasta broja stanovnika, a stupac ispod horizontalne linije gubitku iznosa prirodnog prirasta od 1953. g. Kako je kod ovog tipa kretanja stanovništva porast broja određen samo jednim elementom (neiseljeni prirodni prirast), to smo na karti mogli prikazati i iznos negativnog migracijskog salda. Kako on u ovom slučaju odgovara iznosu iseljenog prirodnog prirasta, to je na karti iznos negativnog migracijskog salda prikazan oznakom za iseljeni prirodni prirast.

b) kod negativnog prirodnog prirasta (tip 3)

- iznos porasta broja stanovništva
kao i kod tipa 1. i 2.
- pozitivni migracijski saldo
povećan broj stanovnika + negativni prirodni prirast $\times 100$: broj stanovnika 1953.
- negativni prirodni prirast
pozitivni migracijski saldo — povećan broj stanovnika $\times 100$: broj stanovnika 1953.

Kod tipa pozitivnog kretanja broja stanovništva s negativnim prirodnim prirastom, ali pozitivnim migracijskim saldom (samo općina Dugo Selo), porast broja stanovnika od 1953. g. odgovara iznosu pozitivnog migracijskog salda po odbitku iznosa negativnog prirodnog

prirasta. Stupac iznad horizontalne linije odgovara iznosu porasta broja stanovnika od 1953, a stupac ispod horizontalne linije odgovara iznosu pozitivnog migracijskog salda koji je pokrio gubitak stanovništva zbog negativnog prirodnog prirasta. I kod ovog tipa kretanja stanovništva povećanje broja uvjetovano je samo jednim elementom (pozitivnim migracijskim saldonom), pa smo na karti prikazali ne samo onaj dio pozitivnog migracijskog salda koji je doveo do povećanja broja stanovnika već i onaj njegov dio koji je pokrio gubitak stanovništva zbog negativnog prirodnog prirasta, i to oznakom za negativni prirodni prirast.

2. Tipovi negativnog kretanja broja stanovništva

a) kod pozitivnog prirodnog prirasta (tip 4)

- iznos gubitka stanovništva
smanjeni broj stanovnika + pozitivni prirodni prirast x 100: broj stanovnika 1953.
- iseljeni prirodni prirast
pozitivni prirodni prirast x 100: broj stanovnika 1953.
- negativni migracijski saldo
smanjeni broj stanovnika x 100: broj stanovnika 1953.

Kod tipa negativnog kretanja broja stanovništva s pozitivnim prirodnim prirastom, ali negativnim migracijskim saldonom, stupac ispod horizontalne linije ne odgovara padu broja stanovnika prema popisu 1953. g. već ukazuje na ukupan gubitak stanovništva zbog iseljavanja svega iznosa prirodnog prirasta i dijela stanovništva utvrđenog popisom 1953. g. Padu broja stanovnika odgovara samo dio stupca koji prikazuje iznos iseljenog stanovništva prema popisu 1953. g.

b) kod negativnog prirodnog prirasta (tip 5. i 6)

- iznos pada broja stanovništva
smanjen broj stanovništva x 100: broj stanovnika 1953.
- negativni prirodni prirast
negativni prirodni prirast x 100: broj stanovnika 1953.
- negativni migracijski saldo
smanjen broj stanovnika — negativni prirodni prirast x 100: broj stanovnika 1953.

Kod negativnog kretanja broja stanovništva s negativnim prirodnim prirastom i negativnim migracijskim saldonom (tip 5.) pad broja stanovnika odgovara iznosu negativnog prirodnog prirasta i iznosu gubitka stanovništva iz popisa 1953. Stupac ispod horizontalne linije odgovara padu broja stanovnika od 1953. g.

- pozitivni migracijski saldo
negativni prirodni prirast — smanjeni broj stanovništva x 100: broj stanovnika 1953.

Kod negativnog kretanja broja stanovništva s negativnim prirastom, ali pozitivnim migracijskim saldima (tip 6), pad broja stanovnika odgovara iznosu negativnog prirodnog prirasta. Stupac ispod horizontalne linije odgovara padu broja stanovnika od 1953.

Na karti je ovaj tip negativnog kretanja broja stanovništva označen (općina Batina) kao razlika udjela negativnog prirodnog prirasta te pozitivnog ili negativnog migracijskog salda. U različiti prirodni prirast.

Obilježja i raspostranjenost pojedinih tipova kretanja broja stanovništva

Na nejednako kretanje broja stanovništva Hrvatske u razdoblju od 1953. do 1961. g. djelovalo je 6 navedenih kombinacija (i iznosi njihovih vrijednosti) pozitivnog ili negativnog prirodnog prirasta te pozitivnog ili negativnog migracijskog salda. U različitim kombinacijama ti su elementi, s obzirom na iznos njihove vrijednosti, uvjetovali stvaranje 6 tipova kretanja broja stanovništva od kojih svaki ima posebne karakteristike što se bitno odražavaju i u različitoj strukturi stanovništva. Različita pak struktura stanovništva nejednako se odražava na valorizaciju prirodnih elemenata i društvenih pojava, odnosno na procese našeg suvremenog društveno-ekonomskog razvoja.

Tip 1.

Ovaj tip pozitivnog kretanja broja stanovništva postignut je u općinama pozitivnog prirodnog prirasta i jače imigracije od emigracije. U općinama tog tipa povećan broj stanovništva je veći od iznosa prirodnog prirasta, što znači da dio povećanja otpada na višak iznosa imigracije nad emigracijom.

Općine tog tipa kretanja zastupljene su samo u 41 (17%) od svih 235 općina Hrvatske. Uz neke malobrojne izuzetke, taj tip kretanja uglavnom se javlja samo kod gradskih općina. Spomenuti izuzetak čine uglavnom općine istočnog dijela Hrvatske, u području kotareva Vinkovci i Osijek. To drugim riječima znači da je broj stanovnika zbog viška iznosa imigracije nad emigracijom porastao samo u gradovima i općinama uz veće gradove, a u agrarnim područjima samo u niskoj istočnoj Hrvatskoj.

Tip 2.

Ovaj tip pozitivnog kretanja broja stanovništva također je postignut u općinama pozitivnog prirodnog prirasta, ali kod kojih je, za razliku od tipa 1, iznos emigracije jači od iznosa imigracije. Kod

takvih je općina zbog toga povećanje broja stanovnika manje od vrijednosti prirodnog prirasta, jer se dio iznosa prirodnog prirasta iselio.

Takav tip kretanja broja stanovništva utvrđen je u 55 (23%) općina Republike. Njih nalazimo u sva tri dijela Republike, ali je njihov udio ipak nešto veći u primorskom prostoru (u 34% općina tog prostora), nego u kontinentalnom (18%) i planinskom području (12%).

Tip 3.

Ovaj tip pozitivnog kretanja broja stanovništva postignut je kod negativnog prirodnog prirasta. Tu je porast broja stanovnika odraz vrlo izražene imigracije koja je dala ne samo sav iznos povećanog broja stanovništva već je pokrila gubitak stanovništva zbog negativnog prirodnog prirasta. Takav je slučaj utvrđen samo u općini Dugo-Selo.

Tip 4.

Ovaj tip negativnog kretanja broja stanovništva je utvrđen u općinama pozitivnog prirodnog prirasta kod kojih je, međutim, iznos emigracije bio jači od imigracije. Broj stanovnika je smanjen zbog toga što je iznos iseljavanja bio veći od prirodnog prirasta. Izgubljen je ne samo sav prirodni prirast već i dio stanovništva utvrđen popisom 1953.

Prostorno je taj tip kretanja broja stanovništva najrašireniji i javlja se u više od polovine (57%) svih općina Hrvatske. Općine ovog tipa prevladavaju u sva tri glavna područja Hrvatske. Opaža se, međutim, da daleko najveći broj takvih općina ima planinsko područje, jer na njih otpada čak 88% općina tog kraja. I u kontinentalnom dijelu Republike više od polovine (59%) svih općina gube stanovništvo zbog gubitka svega prirodnog prirasta i dijela stanovništva utvrđenog popisom 1953. g. U primorskom području Hrvatske takvi su tipovi kretanja broja stanovništva utvrđeni u 47% općina, relativno, dakle, najviše.

Tip 5.

Ovaj tip negativnog kretanja broja stanovništva postignut je u općinama s negativnim prirodnim prirastom i jačom emigracijom od imigracije. Javlja se, dakle, u općinama u kojima je iznos pomora veći od iznosa poroda i iz kojih se više ljudi iselilo nego došlo.

Taj se tip javlja samo u 5 općina Republike, od kojih su 4 otočne (Krk, Cres, Silba, Iž Veliki) i jedna kontinentalna (Kapela).

Tip 6.

Ovaj tip negativnog kretanja broja stanovništva javlja se samo u općini Batina u Baranji koja je imala negativni prirodni prirast i pozitivni migracijski saldo. Broj stanovnika je pao uprkos poziti-

tivnom migracijskom saldu, jer je negativni prirodni prirast (ili prirodni pad) bio velik. Negativni prirodni prirast je, naime, bio veći od iznosa smanjenog broja stanovništva pa je dio smanjenja pokriven viškom imigracije nad emigracijom.

Iz dosadašnjeg prikaza proizlazi da je porast broja stanovnika u razdoblju od 1953. do 1961. g. utvrđen u 40% općina, i to u 17% općina zbog prirodnog prirasta i viška imigranata nad emigrantima, odnosno zbog neiseljenog prirodnog prirasta i pozitivnog migracijskog salda. U 23% općina porast broja stanovnika uvjetovan je zadržavanjem samo dijela vrijednosti prirodnog prirasta, jer se dio prirodnog prirasta iselio. Te su općine imale negativan migracijski saldo, tj. višak emigracije nad imigracijom.

U preostalih 60% općina Hrvatske utvrđen je gubitak stanovništva za razdoblje 1953 — 1961. Kod najvećeg broja općina Hrvatske (57%) taj gubitak bio je uslovljen iseljavanjem ukupnog iznosa prirodnog prirasta i većom emigracijom nad imigracijom. Te su, naime, općine izgubile ne samo sav iznos prirodnog prirasta već i dio stanovništva utvrđen popisom 1953. Svega 5 općina pokazuje gubitak stanovništva zbog negativnog prirodnog prirasta i negativnog migracijskog salda. U jednoj općini s negativnim prirodnim prirastom i pozitivnim migracijskim saldonom stanovništvo je brojčano poraslo, jer je migracija bila tako izražena da je pokrila ne samo manjak stanovništva zbog negativnog prirodnog prirasta već dovela i do povećanja broja stanovništva. Isto tako u samo jednoj općini s negativnim prirodnim prirastom i pozitivnim migracijskim saldonom stanovništvo je brojčano palo, jer je negativni prirodni prirast bio tako velik da je višak imigracije nad emigracijom mogao pokriti samo dio manjka zbog negativnog prirodnog prirasta.

Sumiramo li navedeno, možemo reći da je u razdoblju 1953—1961. pozitivni prirodni prirast imalo čak 97% općina Hrvatske, ali da je uprkos tome stanovništvo brojčano poraslo samo u 40% općina, i to u 17% općina zadržavanjem svega iznosa prirodnog prirasta i viška imigranata nad emigrantima, a u 23% općina zbog zadržavanja samo dijela iznosa prirodnog prirasta. U ostalih 60% općina utvrđen je gubitak stanovništva, i to u 57% općina zbog gubitka ukupnog iznosa prirodnog prirasta i dijela stanovništva utvrđenog popisom 1953, a kod preostalih 3% općina zbog negativnog prirodnog prirasta i viška emigracije nad imigracijom.

Proizlazi da od agrarnih područja jedinoniska istočna Hrvatska predstavlja izrazito imigracijski kraj jer se jedino u njemu broj stanovnika povećao iznad iznosa prirodnog prirasta. Svi ostali dijelovi Republike (sim gradova) gube stanovništvo ili samo u dijelu iznosa

prirodnog prirasta ili pak u ukupnom iznosu prirodnog prirasta i dijelu stanovništva utvrđenog popisom 1953. g.

Izrazito depopulacijski prostor, tj. takav koji gubi stanovništvo u iznosu svega prirodnog prirasta i dio stanovništva prema popisu 1953. zahvaća kontinuirano područje u koje možemo uključiti Hrvatsko zagorje, Međimurje, Podravinu, zavalu Čazme—Lonje—Ilove, Pokuplje, Baniju, Kordun, Gorski kotar, Liku i sjeverno hrvatsko primorje (Kvarner i Istra) osim gradskih i prigradskih općina navedenih područja. Drugi povezan depopulacijski prostor čine naši otoci, ali s tom razlikom u odnosu na prethodni depopulacijski prostor, što je ovdje gubitak stanovništva uvjetovan ne samo iseljavanjem u iznosu svega prirodnog prirasta i dijela stanovništva prema popisu 1953, već kod nekih otoka i zbog negativnog prirodnog prirasta. Emigracijsko područje, tj. takvo koje gubi stanovništvo u iznosu samo dijela prirodnog prirasta, zahvaća kontinentalni dio srednjeg i južnog hrvatskog primorja jugoistočno od Zrmanje. Glavnina općina tog prostora pokazuje, naime, porast broja stanovnika, samo što je on općenito manji od iznosa ukupnog prirodnog prirasta jer se dio prirodnog prirasta iz tih općina iseljava. Samo neke općine tog prostora imaju depopulacijski karakter.

Emigracijski karakter ima i Požeška kotlina sa srednjom hrvatskom Posavinom jer je i u većini općina tog područja u razdoblju 1953—1961. stanovništvo brojčano poraslo, ali je porast i ovdje bio manji od iznosa ukupnog prirodnog prirasta jer se dio ovoga iselio. I neke općine tog područja imaju depopulacijski karakter.

Možemo, dakle, reći da stanovništvo Hrvatske brojčano raste u gradskim i prigradskim općinama, a od agrarnih područja uglavnom samo u niskoj istočnoj Hrvatskoj. Hrvatsko primorje jugoistočno od Zrmanje i Požeška kotlina sa srednjom hrvatskom Posavinom još uvijek predstavljaju rezervoare iseljavanja iz mase prirodnog prirasta, dok je u svim ostalim dijelovima Republike iseljavanje već jače od iznosa prirodnog prirasta pa zahvaća i dio stanovništva prema popisu iz 1953. g.

Na kraju je potrebno dati neke napomene u vezi s porastom stanovništva gradova Hrvatske. Značajno je, naime, da u svim gradovima Hrvatske broj stanovnika još uvijek raste; manjim dijelom zbog prirodnog prirasta, a više radi pozitivnog migracijskog salda, tj. zbog većeg useljavanja od iseljavanja. Interesantno je da je broj stanovnika porastao u svim općinama naših gradova, osim u središnjoj općini Zagreba, tj. općini Donji grad. To znači da se od hrvatskih gradova jedino Zagreb razvio do stupnja u kojem se u njegovu centralnom dijelu počeo osjećati proces sitifikacije, tj. povlačenje stambenih u korist poslovnih funkcija grada.

SUMMARY

Types of Population Changes in Croatia
1953—1961

It is a well-known fact that Croatia in the numerical increase of her population lag behind other Republics of Yugoslavia (except Slovenia) and that the increase of her population between two censuses was, as a rule, smaller than the number of simultaneous natural increase -- which means that a part of population of Croatia has been emigrating in the period 1953—1961 by emigration was lost 108,683 inhabitants. Population changes in Croatia have been, however, regionally very different so that in the population less referred to above not all parts of the Republic participated equally. The differences are shown also on Table 1. Unequal trends of population changes in some regions of Croatia are more or less well known. However, it is by far less known which demographic elements influence the creation of a particular trend, i. e. what kinds of types of population changes in Croatia exist at all, to begin with. For us, geographers, it is not essential to determine general features of population changes only (i. e. decrease or increase of population) but it is of a paramount interest to find out in what a degree is a definite type of population change consequence of either net inward migration or net outward migration, respectively. These elements in various combinations (and sums total) make different types of population changes. Different types of population changes, on the other hand, enable the observer to anticipate in what direction will the population of a given area further develop, i. e. what manner will a particular type of population change respond to definite phenomena of our socio-economical development; therefore, they should be found out.

Accordingly, the author of the article, having used data on the population in 1953, on the natural increase in 1953—1961, on the population in 1961, and on the net migration in 1953—1961, determined the types of population changes (all based on the administrative-territorial division in 1961) on the ground of six different combinations (and sums total) of natural increase and natural decrease, and net inward and net outward migration, respectively. These types are shown in terms of space on the map enclosed to the article. We are of opinion that a spatial arrangement of various types of population changes by municipalities is essential since, for us geographers at least, the carrier of a definite process is space or the population inhabiting it, respectively.

An analysis of various types of population changes has shown that in the period 1953—1961 the natural increase was recorded in as much as 97% of municipalities of Croatia but, in spite of that, the population had a numerical increase in 49% of municipalities only: in 17% of municipalities by having retained all their natural increase and surplus of immigrants over emigrants, and in 23% of municipalities due to having retained a part of the natural increase only. In the remaining 60% of municipalities was, in the same period, found a loss of the total natural increase and of a part of population covered by census in 1953, and in remaining 3% of municipalities because of a natural decrease and surplus of emigration over immigration.